

Ett skydd emot koleran

Pfeufer, K

Sv.saml. Med. Kol. Br.

Med.
Kol.
(1842)

Ett Skydd

emot

K o l e r a n.

af

Prof. Dr. K. Pfeufer,

Öfvermedicinalråd, Direktör wid det stora K.
Hospitalet i München.

Öfversatt från 5:te upplagan.

Helsingborg,

J. A. Gwerlöfs förlag.

1692 II

1692

1692 II

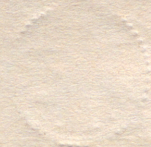
1692

1692 II

1692 II

1692 II

1692 II

1692 II

1692 II

Kungl. biblioteket

0 0000 000098048

Då Koleran nått fram till orter, hvilka den förut har skonat, uppså bekymmer för dessa, hvilka det är Läkarnes pligt att mildra, samt frågor, hvilka det är deras fall att beswara.

Då jag tidigt blef bekant med sjukdomen wid dess första utbrott i Tyssland, och sedermera blef sysfelsatt i åtskilliga länder i Europan, har jag också förwärfwat mig åsigter, grundade på mångfaldiga erfarenheter öfwer de punkter af sjukdomen, som isynnerhet intressera allmänheten, åsigter, hvilka just äro af så mycket större värde, som de delas af nästan alla läkare, hvilka af egen praktik känna den fruktade sjukdomen.

Ett af de viktigaste fakta är det, att den egentliga koleraan föregås af en diarrhé, stundom wäl så timmar blott, men ofta flera dagar. Ett annat lika så viktigt faktum är, att denna diarrhé i nästan alla de tillfällen, då den straxt ifrån början förnuftigt behandlas, **kan botas**, eller rättare sagdt, hindras att öfvergå till den egentliga koleraan.

Under en kolera-epidemi är följacktligen det viktigaste, att förekomma diarrhéen, och dernäst att göra allt, för att snarast möjligt bota densamma.

I.

Diarrhéens förekommande.

Medan Koleraan rasar, kan man skydda sig emot diarrhé genom ett ändamålsenligt lefnadsfatt, så wäl i hänse-

ende till kroppen som sinna. Det wigtigaste härwid är den dagliga födan. Man kan i allmänhet antaga, att all diet, wid hwilken hwarje menniska befinner sig fullkomligt wäl under wanliga förhållanden, äfwen är användbar under kolera-epidemien. Mången tror, att han tåler allting derföre att han icke aftar om litet magplåga eller diarrhé efter wissa rätter. Sådane lindrigare illamående, som man under wanliga omständigheter icke tager i betraktande, böra inmedlertid mycket strängt tagas i akt under koleran, emedan de så lätt urarta dertill. Det är derföre wigtigt att blifwa upplyst om det lefnads sätt, hwarunder sjufdomsfallen minst förekomma. Jag will derföre genomgå de hufwudsakligaste hos oss brukliga födämnen.

Mat och dryck.

Soppa, som från de fleste köf är ofskiljaktig, är med alla brukliga ingredienser ett mycket sundt näringsämne, som isynnerhet under koleratiden bör i rikligt mått användas. De som först sent på aftonen taga sin qwällsmåltid, eller som under wanliga omständigheter icke må wäl efter sina aftonmåltider, personer med swag mage, d. ä. som lätt bringas i oordning, göra bäst under koleratiden, att i stället för all annan aftonmat njuta köttisoppa med ris, gryn, korn, bröd o. s. w. Med disposition till diarrhé är soppa, jernad med brunt mjöl, isynnerhet att rekommendera. Men hufwudnäringsmedlet, så wäl under koleratiden som eljest, är köttet, på ärfkilliga sätt tillredt. De köttsorter, som isynnerhet kunna tillstyrkas, äro: oxkött, kalffkött och fårkött (från hwilket det feta bör aftagas), unga dufwor, höns, rapphöns, harar och i allmänhet allt wilddt. Swinkött är för de flesta menniskor lättsmält, då man ej spisar det feta. De som wäl fåla mager skinka, kunna gerna njuta den, likwäl bör den ej njutas af dem, hos hwilka den förorsakar diarrhé. Korf är helt och hållet att afråda, gås, änder, njuron och lefwer är en swårsmält föda, hwaremot tunga plågar wara lättsmält.

Löskofka ägg, symmerligast gulan, äro närande och helsosamma; alla slags mager fisk är fördelaktig, men icke de feta, såsom ål, makrill, lax o. s. w., och isynnerhet icke hummer och krästor; sill och sardeller äro deremot ofskadliga. De ätskilliga mjölrätter, när de tillagas med litet flott, — något hwartill en husmoder lätt låter förmå sig, — kunna njutas utan fara. Alla slags bakelser och konditorisaker, isynnerhet feta kakor eller fruktakor, äro ännu farligare under koleran än å annan tid. Grönsaker utgöra en wäsendtlig del af mältiderna; läkarne sätta aldrig stort värde derpå, emedan de weta, att grönsaker innehålla i proportion för litet näringsämne emot den större mängd osmältlig trasfel (tråd) och icke födande watten- och saltaktiga delar, hwarföre de gilla den instinkt hos barnet, att man för det mesta måste nödga det till att spisa grönsaker. De flesta sorter äro uppblåsande och lätt afförande. Kokade hwitrosor, äfwen som ärter, linser och hwita bönor (skidorna fräntagna) äro lättsmälta; mindre att tillstyrka äro turkiska bönor och morötter, och farliga äro surkål och löf. Spenat, kål och sallat äro just icke heller att rekommendera. Om potäter gäller detsamma, som om grönsaker i allmänhet; för att blifwa mått af dem, måste man öfwerlasta magen med en ojemförligt stor portion deraf; de kunna derföre endast tillstyrkas i små portioner. Gröt af korn- och bohwetegryn samt kall risgröt och alla dylika rätter äro mycket ändamålsenliga. Brödet måste vara wäl bakadt och minst ett dygn gammalt. Senap, pepparrot samt peppar i små quantiteter äro gagneliga för matsmältningen. Med njutning af flott och feta saker må man under koleran vara försigtig. Smör är icke egentligen skadligt, likwäl bör man obetydligt förtära såwäl smör som ost. Mjölk är för de flesta menniskor ett ganska tjenligt och lättsmält födämne; men sur mjölk och tjärnmjölk är skadlig. Kaffe, äfwen på ekollon, thé och chokolade, rekommenderas.

Swad angår frugt, gäller detsamma som om grönsaker. Frugt innehåller föga näringsämne, deremot afförer den för det mesta och kan blifwa högst farlig i koleratiden,

Naturlignwis är all omogen frugt ett starkt gift, och borde försäljningen deraf vara förbjuden. Gurkor, meloner, plommon, swistkoplommon äro de skadligaste frugtsorterina, äfwen så aprikoser, perskor, fikon, äpplen och nötter. Mycket mogna päron och vindruswor kunna njutas i ringare qwantitet, äfwen som smultron (utan grädda), björnbär och hallon. Blåbär obstruera, men äro icke skadliga.

Äf drycker är watten på olika ställen olika; der det innehåller mycket salt, är det afförande, hwarföre det icke är rådligt att dricka mycket deraf, och der watten är så rent som det destillerade, kunna de, som äro wana derwid, dricka det, likwäl icke i alltför stor qwantitet. Söt win af frugt och druswor är afförande, då det njutes i större mängd och är då, liksom utjäst äpplewin, blott tillåtet i små portioner. Bäjerst öl, ritt på malt, wäl jäst och icke surt, är ofskadligt; likwäl afråder jag folk att dricka öl, emedan det i de flesta fall kan hafwa swära följder.

Att emot wanligheten njuta bränwin i större mängd är högst skadligt. För toleran gifwes intet säfrare offer, än bränwinsuparen, deremot kan ett litet glas simpelt bränwin, på bittra och aromatiska ämnen, i. ex. malört, kalmus, utan all skada och då man blottställt sig för förtyllning, till och med njutas med fördel. Punsch är icke att rekommendera, icke heller grogg. Den bästa och dershöfve rådfigaste dryck under toleran är och blifwer ett godt win. För dem som hafwa lätt afförning kunna wi tillstyrka röd win, och för dem, som lida af obstruktion, heldre hwit win, så wäl oblandad, som, på de orter der watten icke är godt, sammanblandadt med detta. Äf champagne får man dricka blott ett glas; men det bästa för magen är otwifwelaktigt ett litet glas portwin efter måltiden.

Angående näringsmedel och drycker gäller i allmänhet såsom en lag, att då man njuter litet af de ofundaste, kunna de vara ofskadliga, men njuter man för mycket af de aldrasundaste, kunna dessa blifwa skadliga. Det är icke allenast farligt i och för sig sjelft att spisa för mycket, men äfwen att spisa för många olika slags rätter. Olika rätter

fördrå en olika lång tid för att smältas; njuter man af för många slag, kommer matsmältningen i oordning, hwilket till wanlig tid gifwer anledning till olägenheter i underlifwet, och blifwer under en kolera-epidemi begynnelsen till denna sjukdom. Man bör wid sådana förhållanden undwika dinéer, men också framför allt omättlighet i spirituösa drycker. En munter natt, som annars blott hämnar sig med hufwudvärk, kan under en kolera hafwa till följd — döden. Jag har sett många personer omedelbarligen öfwergå från ett rus till det dödligaste koleratillstånd. Af dessa korta anmärkningar följer, att med undantag af gurkor, swefkonplommon och dyligt, som man helt och hållet måste undfly, de hos oss brukliga näringsmedel och drycker äro tillåtliga under koleran, såwida man undwiker all mat, hwilken, äfwen på de tider, då koleran ej herrskar, blott kan smältas långsamt eller med swårighet. Det oaktradt, är det ändamålsenligt, att träffa ett förnuftigt urwal bland de rätter, som här förut äro anförda såsom lättsmälta, och heldre undwika att hafwa rätter på sitt bord, som icke äro nödwändiga eller alldeles skadliga. Swinkött t. ex. är ganska lättsmält, när swålen och det feta skåres ifrån, men man förmår knappt waka öfwer tjenstefolket, som merändels tycker bäst om de feta beståndsdelarne, hwarföre det är bäst att under koleratiden helt och hållet bannlysa swinkött från sitt bord. Man är ickeheller alltid uppmärksam på sig sjelf, och för det att man t. ex. ganska wäl kunde spisa litet hufwud- eller endiwiesalat, kan man lätt skada sig sjelf, om man råkar att spisa för mycket deraf. En eller två små skifwor skinka kunna icke så lätteligen skada någon. En tallrid full skinka är imedlertid långt betänkligare, än en tallrid kalfkött; och då det för de flesta menniskor är mycket lättare att alldeles undwika någon wis rått, än att iakttaga återhållsamhet, när man har den på bordet, gör man klokast uti att under koleratiden inskränka sitt wal. Sålunda har jag i mitt hus under koleraepidemien blott låtit serwera med soppa, or- och kalfkött, höns, wildt, kall risgröt och lätta mjölrätter, och har jag, såwål som alla de familjer,

hvilka följt mitt råd, warit friska. Många hafwa wäl haft lika så godt af en mindre sträng diet, och förklarar det för öfwerdrift, men denna förebräelse kan man wäl tåla, då man wet, huru ringa och obetydligt det är att sakna eller försäfa, i jemförelse med de sorgliga följderna af lätt-
sinnighet. Men i hwarje hänseende och wid alla tillfällen måste man, då man icke alltid ser sig i stånd att wid walet af rätter så noga iakttaga dieten, åtminstone påakta, att man njuter så litet som möjligt.

Om kroppskrafternas bewarande.

Hwad man dernäst bör iakttaga, är huden och dess funktioner. Det är obestridligt, att de flesta sjukdomsfall härleda sig af fel emot dieten, men det är icke mindre wist, att temligen många härröra af förkylning. Inverkan af fuktig köld är här det farligaste. Fuktiga boningar äro näst för kolerans utläckande. Man finner till och med hos förmögna familjer ganska ofta den oförlätliga inrättning, att de sämsta rummen i huset begagnas till sofrum. Sådant är under wanliga förhållanden både oflokt och osundt, — under koleran lifsfarligt. Att förskaffa sig en god fotbeklädning är nödwändigt. De som lätt blifwa förkylda, eller äro böjde för diarrhé eller kolik, göra wäl uti att bära en flanellsbindel näst kroppen, och de som want sig wid att twå sig med kallt watten öfwer hela kroppen, hafwa i denna kloka sed det bästa preferwativ emot förkylning, och göra bäst uti att under koleran härmed fortsara. Att bada i öppet watten, är redan betänkligt och bör heldre undwiskas. Att uppehålla sig i fuktiga trädgårdar är farligt, och följaktligen skadligt att lägga sig ned på den wata jorden; äfwen så är ett längre uppehåll i kalla byggningar, som t. ex. kyrkor, osundt. Den som är nödsakad att om astoneu eller natten wistas i fria luften eller på wattnet, bör isynnerhetakta sig för förkylning.

För helsans bewarande är det af stor wigt att spara på kroppskrafterna. Detta kan isynnerhet komma i fråga wid fortsatt nattwat, hwilket ofta gifwit anledning till flera

sjukdomsfall i en och samma familj. I kolerahospitalerna kan detta isynnerhet erfaras, ty der brist varit på tillräcklig personal och samma människor oafbrutet måst betjena de sjuka, dogo många af koleran, hwilket contagionisterna använda som ett bewis, att koleran är smittosam. Men der man förökade sjukskötarnes antal så mycket, att de kunde aflöfas efter 12 till 15 timmars förlopp, war dödligheten ibland dem ganska ringa. När dertfore under en epidemi sjukdom utbrister inom en familj, det ware sig kolera eller annan sjukdom, måste med sjukskötare nödwändigt ombytas, och i nödsfall främmande hjelp tillkallas. Ansträngande fotvandringar böra under sådana omständigheter heldst undwiskas.

Sinnets omwårdnad.

Detta är under hwarje epidemi, således äfwen under kolera, af stor wigt. Jag har en gång sett twenne äkta makar få kolera efter en hästigt strid; man bör dertfore söka att undwika alla hästiga sinnesrörelser. Öfwerdrifwen ångslan och fruktan för döden är här, såsom alltid, farlig. Jag tillstår detta ogera, emedan det gifwes beklaganswärda människor, som frukta för hwar och en sjukdom, och äro halft döda af försträckelse öfwer kolera, och hwilkas ångest blifwer ännu större, då man säger dem, att ångest är farlig. Men det är nödwändigt, att det säges dem, på det ett sådane människo måga kunna medelst rigtiga medel befria sig från denna ångest. Ett medel, som häremot bör tillstyrkas, är: en ordentlig sidselsättning, muntert umgänge, god lektur, samt undwikande af sådana goda wänner, som endast underhålla oss med dåliga underrättelser. Det bästa medel emot kolera-fruktan är owilkorlig öfwerlåtelse åt försynens wilje, hwilket imedlertid ty wär, till och med hos gudfruktiga människor, icke alltid håller stånd. Will man undersöka anledningarne till denna fruktan, skall man finna, att den härrör ifrån

1) att sjukdomen är ny och okänd, 2) att den är högst farlig och hastigt dödande, och 3) att den är högst smärtsam.

Mot det första är naturligtvis ingen ting att invända; men kommer koleran för andra gången i en stad, som t. ex. Wien, Berlin, Petersburg, etc. så hörer man nästan aldrig, att någon talar eller behyrmar sig om sjukdomen.

Swad kolerans farlighet angår, kan man väl icke förneka densamma. Den är mycket olika på olika orter. På de värst hemfösta ställen i Tyskland har hälften af de angripne aflidit, och på de lyckligare ställen tredjedelen. Detsamma misgymmande resultat finner man ofta wid andra bekanta elafartade epidemier utan att dessa framfalla denna paniska försträckelse. Hittills har den totala förlusten af befolkningen varit ganska ringa i Tyskland, t. ex. i München, hvarst det visserligen funnos goda sundhetsförhållningsreglor, dog en af hundralet i de 4 månader sjukdomen der fortvarade. Läger man widare dertill, att andra akuta sjukdomar sällan inträffa under koleran, så är den verkliga förlusten under det mildare tillståndet blott ringa. Och detta tillstånd låter enligt min öfvertygelse verkligt införa sig på andra orter med lika beskaffade inrättningar, som de, hvilka i München wisat sig vara välgörande. Den hastighet, hvarmed döden inträder, förstörer fruktan för sjukdomen; men detta är just det goda i saken. Swar och en som wet, med hvilka lidanden på själ och kropp många sjukdomar, hvilka fortsara ärwis, och sluta med döden, äro förenade, skall finna en hastig död mindre försträcklig. Slutligen anses koleran för utomordentligt smärtsam; det är den emedlertid i långt mindre grad, än andra gräferande sjukdomar. Den wanliga blodgången är utan jemförelse smärtsammare; inflammationer i hjerta och lunga ett wida pinsammare ondt.

Desse betraktelser torde vara tillräckliga, att hos icke alltför mycket sensibla menniskor mildra deras öfwerdrifna ängest. Men det gifwes olyckligt organiserade individer, hvilkas fruktan icke minskas genom något förnuftigt resonnement. För denna lyckligtvis mycket ringa del af publikken är det väl rådligast att lemna den ort der koleran herstrar. Wid sådana undantag kan man tillåta aflägsnandet, hvilket jag emedlertid hwarfen anser berömligt eller ändamålsenligt; eme-

dan de qwarblifne blifwa ängsligare, och de fattige mera nedtryckte, då de se de förmögnare resa bort. Desutom kan man icke förutsätta, att koleran eller andra epidemier, hvilka äro temligen allmänt utbredda öfwer hela Europa, icke herrska eller snart infinna sig på andra orter, och det är långt obehagligare att blifwa sjuk på ett fremmande ställe. Jag har sett personer, som flyttat för koleran, ankomna till deras asyl, och der dö af nerffeber. Man gör icke alltid rätt uti, att undfly faran. Denna tanke är wäl uttryckt, så widt jag wet, i en arabiskt saga: Hos Salomo infann sig bland andra äfwen döden. En dag mötte denne en af hofkavaljererna i dörren och betraktade honom noga. Kavaljeren blef mycket förfärad och utbad sig tillåtelse, som han äfwen erhöll, att genast resa till Egypten, hvarifrån man kort derefter anmälte hans död. Då döden derpå gjorde sin uppvakning hos Salomo, frågade han honom, hvarföre han så snart hade betraktat hans kavaljer. "Jag hade", svarade han, "order att afhämta honom i Egypten, och war högst förwånad att träffa honom här så kort tid före terminen." I hwarje fall, må den, som will hafwa nytta af att resa bort, följa regeln från medeltiden: att hastigt fly långt bort och mycket sent wända tillbaka igen.

Kolerans smittosamhet. Förhållningsreglor.

Den sista, men icke minsta anledningen till fruktan för koleran ligger i den så mycket utbredda meningen, att den är smittosam. Wid en yllig betraktelse förefommer det påfallande, att contagiösa sjukdomar, d. ä. sådane, som forplantas från sjuka till friska, fruktas mera än de miasmatiske, d. ä. sådane, der smittämnet ligger i luften, ty de sednare kan man icke undgå, då man är nödsakad att blifwa på stället; deremot kan man hoppas att gå fri för de förra, när man afhåller sig från de sjuka. Och likwäl har allmänheten med sin wera fruktan för contagiösa sjukdomar fullkomligt rätt, ty med wår befolknings sammanpackning, med våra lifliga, sociala förhållanden kunna wisserligen minsta

delen menniskor befinna sig i en sådan ställning, i hwilken de äro fullkomligt isolerade, för att undgå hwarje fara för smitta. Hårtill kommer, att den tanken är mycket nedslående, då man har sjuka anhöriga att omhulda, att både hafwa fruktan för sig sjelf och tillika gå i ängest för de sjukas lif. Men kolera-sjukdomen väcker alls icke något beymmer i detta afseende. Om sjukdomens smittosamhet (contagiositet) äro läkarnes meningar delade. Somliga påstå, att den endast, och andra, att den aldrig sprider sig genom contagio, och åter gifwes andra, hwilka tillskrifwa sjukdomen en willforlig contagiositet, och det sålunda, att smittämnet icke utgår från sjelfwa den kolerasjuka, men att under särskilda omständigheter kan utwedla sig ett ämne till smitta, som framkallar nya sjukdomsfall. Rimligtwis har de sistnämndes mening första sannolikheten för sig; det skall emedertid kräfwa en lång tid, innan läkarne här om blifwa ense. Om folkets öde berodde af denna frågas beswarande, skulle deras tillstånd blifwa ännu mera osäkert och farligt. Lyckligtwis är fallet icke sådant. Genom tusentals exempel är det bewist, att utgången med kolerasjuka icke är farligt, då man undwiker de öfriga orsakerna till sjukdomen, nemligen dem som åstadkomma diarrhé. Den, som icke gör sig skyldig till något dietfel, icke ädrager sig förkylning, eller för mycket anstränger sig med ihållande natufat, eller är alltför mycket ängslig till sinnes, kan lugnt uppfylla alla pligter mot den kolerasjuka, som hans fall eller familjförbindelser ålägga honom. Detta är ett obestridligt och tröstande faktum. Och synnerligast bewises det derigenom, att läkare, som dagligen komma i den mest omedelbara beröring med sjukdomen, icke flertaligare angripas af kolera, än dem, som aldrig hafwa sett en patient. Jag sjelf, och tusen andra läkare, hafwa behandlat oräkneliga sjuka och öppnat många lif, utan att deraf hafwa haft någon skada, och den enda gång jag sjelf känt början till denna sjukdom, härrörde det af ett dietfel, hwartill jag gjorde mig skyldig i Rom, sedan jag på flera dagar icke sett någon sjuk, och epidemien nästan hade upphört, i det att jag afwet från min wanliga försigtighet i afseende på maten.

Jag har sett folk få koleran, som i sin öfwerdrifna ångest stängde sig inne, och dermed ansågo sig så säkra, att de trodde sig icke behöfwa hålla diet, medan — som sagt är — tusen som kommo i beröring med kolerasjuka undgingo sjukdomen, emedan de iakttago den nödiga försigtigheten. Man gör sig bäst begrepp om orsaken till sjukdomsfallen på följande wis: under kolera-epidemien finnes i luften utbreddt ett främmande ämne, som hwar och en inandas, så att man får anlag till kolera; men detta anlag är i sällsyntaste fall tillräckligt att göra folk sjuka; det måste ytre skadliga anledningar af förutnämnde art tillstöta, för att bringa sjukdomen till utbrott. Dispositionen till kolera kan man icke undgå, men wäl de orsaker, som bringa den till utveckling, så att det på sitt sätt beror af en sjelf, om man will hafwa kolera eller icke.

Slutiigen will jag blott med några få ord omtala förhållningsreglorna emot kolera. Så naturlig den önskan är, att ega och känna sådane, måste jag dock försäkra, att de icke existera. Jag will medgifwa, att mycket ängsliga menniskor känna sig lugnade af ett preservativ, men å andra sidan har jag gjort den erfarenhet, att lättrogna menniskor, som dristade på sitt preservativ, begingo dietfel och dogo. Att begagna elektriska kedjor och dylika medel är en dårskap. Der emot är ett förnuftigt lefnadsfätt det enda preservativet. Detta måste således icke uraklätas, så länge ett enda sjukdomsfall på stället ännu förefinnes. Den alltför snara öfvergången till ett likgiltigt eller mindre afksamt lefnadsfätt bortrycker wid epidemiens upphörande många menniskor. Sålunda erindrar jag mig, att en allmänt aftad stådespelare i München, af fruktan för kolera, inspärrade sig i flera månader och höll den strängaste diet. Då epidemien emot slutet af December war i starkt aftagande, kunde han icke neka sig det nöjet, att tillbringa nyårsaftonen på wanligt sätt med sina kamrater wid punschbålen. Efter 24 timmars förlopp war han död. Han hade uppgifwit sin försigtighet 18 dygn för bittida, ty efter den tiden inträffade intet sjukdomsfall mera.

II.

Förhållningsteglor wid diarrhé.

Det är icke för någon klås, lika så litet som för den enskilde, möjligt, att wid alla tillfällen så lefwa, att man noga iakttager, att aldrig öfwerfrida det tillåtliga. Dersföre skall under en kolera diarrhé hos många menniskor kunna inträffa. Härwid är nu det faktum att bemärka: att den diarrhé, som uppkommer af grofwa dietfel, såsom drycken-
skap, öfwerdådigt förtärande af plommon, gurkor o. s. w., wanligen ganska snart öfwergår till den egentliga kolera, och det till och med till de farligaste former deraf; hwaremot diarrhé, som kommer af lindrig förkylning eller mindre betydliga dietfel, långsammare utvecklar sig till kolera, så att läkarekonsten får mera tid till att bekämpa densamma. När man diarrhé i koleratiden, må man framför allt icke inbilla sig redan hafwa kolera, och med sin rädsla förstora faran; ty hundratusen menniskor hafwa redan haft diarrhé, utan att den öfwergått till kolera. Må man icke anse diarrhéen för en lifsfarlig sjukdom, men wäl för en allvarsam påminnelse, att taga sig i akt för en sådan. Dråkneliga menniskor, som tego sig denna påminnelse ad notam, blefwo, som sagdt är, förskonta för sjukdomen. I München allena hafwa, enligt officiella rapporter, öfwer 12,000 diarrhé-fall blifwit behandlade, hwilka ej urartat till kolera. Det är således af nöden att weta, hwad man skall göra, när man under sådana omständigheter får diarrhé.

Och detta är ganska enkelt: man lägger sig strax till sängs och njuter alls intet kallt, och inga fasta rätter, huru stark aptiten än skulle vara, helst intet annat än silad hafresoppa, ris- eller perlegrynsoppa, kokad i watten, eller och kalfkötsoppa. Skulle törsten blifwa mycket stark, hwilket

wäl mera sällan inträffar, skall man upplösa något gummi arabicum i warmt watten, eller koka 3 a 4 skedar risgrön i litet watten till en tjock wälling, hwaruti kan strös litet socker. Desutom skall man dricka wäl warmt thé på kamillblommor och söka till att komma i swettning, hwilket är mycket wälgörande. Sedan kan man tillkalla läkaren, hvars ankomst man lugnt kan afbida utan minsta fara, då ofwänande försigtighetsmått äro iakttagne. Slutligen må man ej inbilla sig, att läkaren strax skall vara till hands, emedan desse naturligtwis hafwa fått fullt opp att söta, och man bör derföre icke ångslas, i händelse hans ankomst skulle flera timmar blifwa fördröjd. — Blott i det fall, att man bor på landet, eller å ett enstaka ställe, hwarest läkarehjelp är mycket långt från hands, kan det blifwa fråga om för lekman, att sjelfwe strida till medicinsk behandling af sjukdomen. På sådana aflägsna orter är det godt att efter läkarens föreskrift förse sig med kråkpulwer (bestående af 10 till 15 gran kråfrot). Skulle diarrhéen vara en följd af wrede, förargelse eller magens öfwerlastande, tager man ett kråkpulwer, hwilket må repeteras 3 a 4 gånger, med $\frac{1}{4}$ timmas mellanskof, tills man får en ymnig kråfning. Den befordras med ljumt kamill-thé, och man söker till att komma i swettning. Är diarrhéen deremot en följd af förkylning, kan den på föreskrifna sätt ståsjas med warma drycker, heta stenar som inlindas med servietter och läggas på magen, samt med förtärande af de omnämnde sopporne. Skulle det deremot droja allt för länge, innan läkaren kan komma, och diarrhéen efter de använda medlen ej will stanna, tager man hwarje timma 15 Hoffmans-droppar. Det är emedertid af stor wigt, att först känna anledningen till sjukdomen, emedan Hoffmans-dropparne blott skulle skada, i händelse diarrhéen uppkommit af magens öfwerlastande eller af wrede.

Emedertid är det i allmänhet äfwenlyligt för icke-läkare, att använda sådana medel, emedan de ofta mistaga sig om sjukdomens natur, och de medel, som tillgripas derföre, kunna vara på origtigt ställe. Hoffmans-dropparne kunna utan fara blott användas, då sjukdomen uppkommit af för-

kylning, och icke upphörer efter begagnandet af de förutnämnda de warma medlen, och den tillika är utan all smärta eller åtminstone med obetydlig kolik förenad, som icke ökas wid stark tryckning på underlifwet. Det kan äfwen hända under koleran, att någon af förkylning får tarminflammation, hwilken äfwen börjas med diarrhé, och derwid kunna sådane retande medel som Hoffmans-droppar medföra döden. Tarm-inflammation skiljer sig från den wanliga diarrhéen isynnerhet genom stark smärta efter djupa tryckningar. Ett sådant misstag kostade mig en kär wån, och Tyskland en af sina ädlaste skaldar. Den oförlifnelige Platen blef på Sicilien angripen af en diarrhé, som man antog för början till kolera; ty wår war den inledningen till en inflammation i underlifwet. Han tog kamferspiritus som ett rekommenderadt medel emot koleran. Härigenom tilltog sjukdomen så hastigt, att den redan hade antagit en döblig karakter, då läkaren anlände.

Ännu oftare än wid diarrhéen begås i koleratiden misstag i fråga om kräkningar. De härröra ofta af en inflammation i underlifwet, från ett inneklämdt bräck o. s. w., tager man i sådant fall ett kräkmedel, kamferspiritus eller Hoffmansdroppar, kan inflammationen lätt bringas till en frändpunkt, som har döden till påföljd. I anledning häraf tillåta läkarne högst ogerna, att folk på egen hand använda sådana föreskrifna medel. Bliot af mycket försigtiga personer och wid ganska otwifwelaktiga sjukdomssymptomer kunna de användas utan fara och med framgång. Är man i omisshet, då är det bättre, att inkränka sig till det angifna lefnads sättet (regime) och afbida läkaren.

Ett i alla händelser illåtet, aldrig skadligt medel är att lägga en stor senapsdeg öfwer magen, och låta den ligga, tills den starkt bränner.

III.

Beteende under Koleran.

Öfvergången från diarrheen till den verkliga koleran kan äfwen lätt kännas af folk i allmänhet. Skräkning och stolgång infinna sig med stor wäldsamhet; det afföndrade ser ut såsom risgrynswatten, händernas, fötternas och ansigtets värme aftager, och kramp infinner sig i wadornne. Detta tillstånd kan blott behandlas af en läkare med någon utsigt till ett lyckligt resultat. Man finner äfwen nu, som förut, läkemedel föreslagna i tidningarne, såsom t. ex. kamferspiritus, som man skulle nyttja, till des läkaren ankom. Detta kan, likasom andra retande medel, vara gägneligt i ett fall, hwaremot det är skadligt i de flesta. Urskiljandet häraf är nästan omöjligt för hwar och en som icke är läkare, emedan sjukdomens farlighet som oftast derigenom ökas. Jag måste alltså, för de sjukas wälfärd skull, på det bestämdaste afråda från sådane medel, till des ett läkemedel kan påfinnas, som utan undantag kan användas i alla kolerafall med framgång, utan att vara skadligt. Men härwid måste dock wäl befinnas, att de till största delen häröröra från litet befolkade länder, såsom Ryssland, Polen, Ungern, hwarest ofta är en hel dagsresa till närmast boende läkare, och följaktligen de bildade stånden, godsegare, prester och skollärare blifwa af de sjuke om hjelp anlitade. I sådane fall äro de fleste nöjde, när blott något åtgöres, och man öfwerfer då lätteligen, om ett sådant medel icke werkar, ja till och med är skadligt, när blott en eller annan tillfrisknar under bruket häraf. Och detta skall ofta blifwa fallet wid hwart och ett läkemedel. Äfwen koleran kan, likasom andra sjukdomar, öfwerwinnas utan någon slags behandling; att afbida detta är ofta förenadt med mindre fara, än att använda stränga läkemedel, hwilka endast skulle

föreftrifwas af erfarna läkare. Hos oss skall man blott sällan komma i tillfälle att anlita en icke-läkares behandling. Regeringen ombesörjer alltid, att läkarehjelp med lätthet är att tillgå öfwerallt. Desutom mistager man sig, om man tror, att ett par timmars förlopp, innan läkaren ankommer, är skadligt för den sjuke. Sjukdomsfall, hwilka inom få timmar öfwergå i ett obotligt tillstånd, kunna i allmänhet icke häfwas genom läkarekonsten. I det sällsynta fall, att man icke så snart kan erhålla läkarehjelp, är det bäst att in-
 stränka sig till att flera gånger lägga senapsdegår på magen och underlivvet. Man ger den sjuke, då han mycket längtar dertfer, kallt watten i flere, men små portioner; man gnider wadorna och de ömmande delarne med grof slannel, hwilket lindrar krampytningarne och kommer dem att förswinna. Härigenom kan en enskilt kolerapatient mycket lättare kureras, än med de många läkemedel, som anwisa. Till dessa farliga medel höra äfwen de i sednare tider så mycket berömda beta ångbad af watten och win, hwilka till och med för läkare hafwa något inbjudande, men, såsom erfarenheten wisat, icke till någon fördel inverka på sjukdomens botande, utan ofta blott bidraga till att ångsla den sjuke.

De som omgifwa patienten, böra iakttaga lugn och oförsagdhet. Ordet kolera bör icke nämnas, emedan de fleste se och förstå allt, som föregår omkring dem, till och med intill sista ögonblicket. Wid sjukwården måste, såsom ofwan är anmärkt, all öfweransträngning undwiskas; samma person bör ej oafbrutet wara i sjukrummet, utan bör uthwila sig och helst gå något ut i fria lusten. Man bör ej spisa i sjukrummet; den sjukes omgifning förlorar ofta apitten, men man bör ej tvinga sig till att spisa. Man njute wid sådana tillfällen helst stytande näringsämnen, såsom soppa, mjölk, kaffe och win. Under koleratillfällen begås ofta ett stort fel i huset: man tänker blott på den sjuke, men ej på de friske; man försummar de hittills iakttagne försigtighetsreglor. Barnen löpa omkring utan uppsigt, och äro ofta olämpligt klädda; åt deras diet lemnas ingen uppmärksamhet. Detta, i förening med finnesoro, gifwer ofta anled-

ning till nya sjukdomsfall i en och samma familj, hwilket man orått tillskrifwer smitta. Så snart någon blir sjuk i ett hus, böra de friske ej försumma den wanliga försigtigheten, hwilken då bör fördubblas. En pålitlig person bör passa barnen, och der stor förwirring råder, är det bäst, att de sändas ur huset.

Inträffar der ett dödsfall, måste med afseende på de efterlefswande, lifet icke blifwa för länge i huset. Genom ett oftare betraktande af lifet blifwer de anhörigas sinne mycket nedstämdt. Sex timmar efter det dödsfallet är konstateradt, bör den döde föras till ett kapell, der något sådant finnes, eller till ett annat passande ställe. Der, hwarest tillräcklig födsel inom hus skulle fattas, böra de sjuke transporteras till hospitalerne, och att detta sker så snart som möjligt, är owilkforligen nödwändigt. Dröjer det för länge, innan sådant sker, så hafwa redan så wäl de friska som de sjuka utstått det skadliga wid den förwirring, som är ofskiljaktig från sådane omständigheter, innan desse blifwa bragte till hospitalet. Här blifwer förhållandet af dödligheten då så misgymmande, att fruktan dersöre bland allmänheten tilltager med stenbar rätt, till stor skada för befolkningen. De sjukas transporterande till aflägsnare orter böra helt och hållet förbjudas af Regeringen. Sådane sjuke gå nästan alltid förlorade, emedan de äro utan läkarehjelp och blottställda för resans öfriga ansträngningar. På den ort, hwarest man angripes af koleran, bör man quarstanna och blifwa behandlad.

Det är förut anmärkt, att ett smittämne äfwen kan utbildas sig wid koleran. De omständigheter, som hårtill kunna gifwa anledning, äro från andra sjukdomar läkarne wäl bekanta. Sammanpackning af många sjuka och till sjukdom disponerade menniskor i trånga, fuktiga, för litet wåderrade, orena rum är det säkraste medel att få miasmatiska sjukdomar, såsom typhus, blodgång, kolera o. s. w. till att blifwa smittojamna. Häremot hjälper intet reningsmedel, ishymerhet icke Chlor-rökning, som ej tjenar till annat, än att fördrifwa luften af förutnade ämnen. Deremot hjälper

blott tillräckligt utrymme, luftwerling och renlighet. På fängelser bör man isynnerhet wara uppmärksam.*)

Under en koleraepidemi äro äfwen de friffe utsatte för ättfulligt illamående; mest klagas öfwer knep och bullrande i magen, känning af tryckningar i hjertgroppen och en ofta påkommande stark swettning om natten. Alla dessa symptomter äro likwäl icke farliga, ehuru mycket de än ängslan den enskilde, och man må noga akta sig för användandet af medicin häremot. Till en del härröra de blott ifrån ängslan, eller ifrån oregelbundenhet i matsmältningen, som man nu först märker wid ett nogare aftgifwande på sin kroppss tillstånd. Till en del kunna de äfwen wara en följd af den herrskande beskaffenheten af sjukdomen, men böra det oaktadt ej lemnas någon serdeles uppmärksamhet, ty de förökas genom onödig stöfvel, och förswinna merendels lättast genom att söka muntert sällskap och dricka ett godt glas win. Jag har ofta iakttagit detta tillstånd, förenadt med ett nedstämt sinne, och det till och med hos läkare. De höllo sig derföre i en ängslig arrest, wille ingenting förtära, använde ingen passande medicin, och blefwo mer och mer nedslagne. Jag tror mig här och der werkligen hafwa gagnat en och annan kollega och wän, då jag tillstyrkt dem att gå ut, och återtaga sitt wantliga lefnadsfatt. Jag har sjelf följt detta råd i en dylig ställning och känt den bästa werkan deraf. I detta fall är det opassande, liksom det i allmänhet under kolera-tid är farligt, att bruka afförande medel. Dessa bör man endast begagna efter läkares anordning, och jag hoppas, att de blott sparsamt må blifwa föreskrifna.

---

*) Swilken förfärlig föröbelse det wore att besara, em denna epidemi skulle inkomma i fängelser, der hundrades eller tusentals fångar äro inslufwade, så wäl bland desse olycklige sjelfwe som bland deras omgifning, torde ej wara swårt att inse.

IV.

Omsorg för de fattige.

Huru pålitliga, på grund af erfarenhet, de råd än äro, wi i det föregående meddelat, kunna de likwäl icke utöfwa något synnerligt inslytande der, hwarest den mest blottställda delen af befolkningen, de fattige, icke äro istånd att följa dem. I mån af fattigdom äro menniskorna företrädeswts blottställda för kolerans anfall. Osunda boningar, dålig beklädnad, otillräcklig och osund föda, ofunnighet om sitt eget kropps tillstånd, omöjlighet att lemna sitt arbete wid ett mindre illamående, den deraf följande oriktiga wanan att tillfalla läkare först då sjukdomen redan är långt framskriden, detta är det från fattigdomen ofsiljaktiga onda. Under wanliga förhållanden kostar det de fattiges helsa och lif, och under koleran har det ett förfärligt inslytande. Att under epidemien draga omsorg för de fattige, är en oundwiflig pligt för menskligheten, ja till och med för klosheten; ty der det icke sker, eller icke i tillräcklig grad, der blifwa de fattige borttryckte i massa. Der kunna wanwettiga idéer bemäktiga sig dem, att de blifwit förgiftade af de rike, och förtwislan drifwa dem till wäldsgerningar. Medlen att förminskta dödligheten bland de fattige äro enkla. Framför allt må man söka att sjsfelfätta dem, så att de kunna förtjena det nödwändiga. Man gifwe dem kläder, isynnerhet sirumpor och skor åt barnen, samt sängkläder, der sådana fattas. Man gör detta så ofta för brandskadade; de af koleran hemsökte fattige äro lika mycket i behof häraf. Man bör ombesörja matinrättningar, der de fattige kunna erhålla sund föda gratis eller för ringa pris.

En ojemförligt swårare uppgift är det att förbättra de fattiges boningar; likwäl låter detta äfwen göra sig med

god wilja och kloka åtgärder med afseende på renlighet och frisk luft. Genom omtänka här om och goda råd kan man åtminstone minska orsakerna till diarrhé bland den fattigare klassen. Men som en följd af deras lefnads- och sysselsättningar skall alltid kolera-diarrhéen hos dem blifwa allmännare, än hos de mera bemedlade. Att i rättan tid behandla dessa diarrhéfall, är nu det wigtigaste man har att fordra af sundhetspolisén. Det åligger såwäl husfäder som husmödrar, att dagligen göra sig reda för sin familjs och sitt tjenstfolks helhetstillstånd, isynnerhet om de lida af diarrhé. Skulle detta fednare vara fallet, böra de genast tagas under behandling, på det man må kunna undgå faran af kolera i sitt eget hus. Hos de fattige är det swårt att införa ett sådant widtagande, men der må Staten, så widt möjligt är, sjelf wvertaga detsamma. Först blefwo af Engelska läkare i London, derpå, efter Bayeriska regeringens förordnande, af mig i Mittenwald, och sedermera i större skala uti München, åtgärder widtagna, som wisade sig högt wertsamma. Man indelade hwarje stad i små qvarter och ställde hwar ett af dem under en läkares öfwerinseende, i förening med den erforderliga hjälp-personalen. Distrikterna blefwo åter indelta i smärre underafdelningar, der de fattiges boningar flitigt besöktes. Här upptäckte man diarrhéfall tillräckligen, hwilka eljest aldrig skulle kommit under behandling, och ofta hafwa öfwergått uti kolera. Till biträde måste ett tillräckligt antal sjukwaktare finnas att tillgå. Ut i universitetsstäderna lemna Medicinæ Studiosi ett godt biträde.

På andra orter kan inrättning, af brist på personal, vara swårare att åstadkomma; här kunna imedlertid menisfoälfskande medborgare uträtta detsamma, då en hwar låter det för sig vara magtpåliggande, att hafwa tillsyn öfwer några fattiga familjer, och genast anmäla hwarje sjukdomsfall hos läkaren. Det är nödwändigt att staten har wisfa examinerade läkare till sin disposition, för att kunna sända dem till de olika distrikter, der deras hjälp behöfwas. Denna inrättning är icke någon ideel önskan, utan, såsom förut är anmärkt, ganska ofta utförd med afgjord fram-

gång. Då man wid epidemiens slut i München upplöste hela den wälgörande inrättningen, måste man owillforligen beklaga, att den icke oafbrutet kunde fort fara. Under det man å andra orter hörde omtalas blodigt uppror, märkte man här en wiß tillfredsställelse hos den ringare klassen för den omsorg, man wisat densamma. Der funnos till och med åtskilliga, som uttryckte den önskan, att koleran hela året om måtte fort fara, så att de fattige alltid kunde ha det lika godt. Och likwäl war det ingalunda något öfwerflöd, som kom dem till del, utan de mottogo blott något af det öfwerflöd, som den förmögnare klassen frivilligt uppoffrade.

Då jag första gången såg denna sjukdom wid des uppträdande i Tyssland år 1831, fattade jag genast den fasta öfwerlygelse, att det icke skulle blifwa ett öfwergående ondt; denna mening har ännu mera stadgats hos mig under åtskilliga epidemier i åtskilliga länder, och jag har redan längesedan uttalat densamma såwäl i tryck, som från kathedern. Sjukdomen uppträder förnyade gånger i förut hemsofka orter, den tränger städsse längre fram i de trakter, som förut varit förskonte från densamma. Intet ställe kan påräkna att helt och hållet gå fri ifrån densamma. Jag önskar och hoppas, att denna mening måtte blifwa allmän, så att man ej nödsakas att wid hwarje ny epidemi widtaga nya åtgärder, emedan de förra inrättningarne blifwit nedlagde efter sjukdomens första upphörande. Koleran är, på så märkliga undantag nära, den fattigare klassens sjukdom. Så som den uppträder, utan att wi förmå stäfsja den, är der en guddomlig skickelse i det sätt, hwarpå den herrskar; emot denna äro wi wannägtiga. Men det är vårt åliggande såsom menniskor, och dertill kunna wåra krafter wara tillräckliga, att på anwist sätt söka till att fränrycka denna epidemi en stor del af sitt byte. Likwäl skall icke härmed allenast war skuld till de fattige wara afbetalt. Hwad som förnämligast och oemotsägligt sker öfwerallt, der koleran utbryter, måste blifwa en fort farande föranstaltning. En naturlig jemntning emellan rikdom och

fattigdom finner lätteligen rum under toleratiden, då froseri å ena och brist å andra sidan äro lika verk samma orsaker till sjukdomen. Men den fara för helsan, som ligger uti begge dessa motsatser, är alltid för handen. Den är källan till de flesta sjukdomar; under en koleraepidemi är den så mycket mera i ögonen fallande, och så wida hwar och en för sig af fruktan för sjukdomen under epidemien börjar ett tarfligt och verksamt lefnadsfätt, och sedermera forisätter detsamma af wana, då kan denna så fruktade sjukdom blifwa till wälsignelse för hela menskligheten, när wi wilja besluta oss till att förstå en allwarlig werldshistoriiff påminnelse.

Pris: 8 st. bfo.

Helsingborg, Lorellska boktryckeriet 1853.